

СМЕТАНІНА Н. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.9:343.35

НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ КОРУПЦІЇ ДЛЯ ОСОБИ, ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена розкриттю поняття «ціна злочинності» у сучасній кримінологічній науці і визначенню збитків від корупційних злочинів. Проаналізовано наукові праці, які містять відомості про розвиток поняття «ціна злочинності» та її структури. Автор наводить власне визначення поняття «ціна злочинності».

Ключові слова: злочинність, корупційні злочини, ціна злочинності, структура ціни злочинності, соціальні наслідки.

Статья посвящена раскрытию понятия «цена преступности» в современной криминологической науке и определению ущерба от коррупционных преступлений. Проанализированы научные труды, содержащие сведения о развитии понятия «цена преступности» и её структуры. Автор предоставляет собственное определение понятия «цена преступности».

Ключевые слова: преступность, коррупционные преступления, цена преступности, структура цены преступности, социальные последствия.

The article is devoted to the development and explanation of the cost of crime notion in the modern criminological science and the definition of damage caused by corruption crimes. Scientific researches are analyzed and contain information about development of the concept of cost of crime and its structure. The author gives her definition of cost of crime.

Key words: crime, corruption crimes, cost of crime, cost structure of crime, social consequences.

Вступ. У сучасному суспільстві криміногенна ситуація із корупційними злочинами залишається складною, і питання посилення боротьби з корупційною злочинністю знаходяться у центрі уваги правоохоронних органів. Злочини корупційної спрямованості змінюють закони розвитку економічних відносин. Адже, як відомо, саме корупційні злочини детермінують економічну та організовану злочинність.

За результатами проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 року дослідження громадської думки, корупція вже входила до переліку найбільших проблем населення і викликала особливе занепокоєння у 47% громадян. За даними досліджень Індексу сприйняття корупції, що проводяться Transparency International, українці вважають свою державу однією з найбільш корумпованих у світі. І в той же час, як свідчать результати досліджень, проведених в Україні протягом останніх років, більше половини населення схильне до вчинення корупційних правопорушень у разі, якщо це може сприяти розв'язанню проблеми [1]. До того ж значна частка населення з огляду на брак відповідних знань не кваліфікує певні види поведінки як корупційні, усвідомлюючи при цьому невідповідність такої поведінки нормам моралі чи професійної етики [2, с. 7].

Але як показують дослідження 2017 року інформаційний потенціал висвітлення проблеми корупції, її небезпечних наслідків і заходів боротьби з нею ще не вичерпано. Зокрема, про це свідчать результати опитування мешканців восьми областей Півдня та Сходу України, яке було проведено на початку 2017 року компанією GfK на замовлення Інституту масової інформації за підтримки Української ініціативи з підвищення впевненості (UCBI) та USAID, а також моніторингів ІМІ. Так, кожному п'ятому опитаному мешканцю Півдня та Сходу України (21%) не вистачало інформації про боротьбу з корупцією на місцевому рівні. Тоді як цій темі у місцевих ЗМІ присвячено лише близько 1% новин [3].

У кримінологічній науці досліджувані питання у тій або іншій мірі стали предметом наукових пошуків і дискусій для таких учених, як: Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, О.Ю. Бусол, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалок, С.М. Іншаков, Л.В. Кондратюк, О.М. Костенко, О.Г. Ку-

лик, О.М. Литвинов, В.В. Лунєєв, Д.С. Машлякевич, М.І. Мельник, Т.В. Мельничук, С.В. Невмержицький, О.В. Нестеренко, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, О.Ю. Шостко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення небезпечних наслідків корупції для особи, держави та суспільства і розкриття їх змісту.

Результати дослідження. Із середини 90-х рр. XX ст. на всіх рівнях українського суспільства, починаючи з вищих державних, різноманітних громадських об'єднань, у працях науковців, засобах масової інформації та численних опитуваннях громадян, відзначається значне поширення корупції. Вказувалося, що вона охопила всі ланки апарату управління, судову систему, органи правоохорони, установи та заклади, які покликані обслуговувати населення, задовольняти його життєво важливі потреби. На загальнодержавному рівні визнано, що корупція становить реальну загрозу національній безпеці країни, а протидія їй має бути віднесена до найвищих пріоритетів держави. Виняткова поширеність корупції в Україні, у тому числі на вищому рівні влади й управління, у ключових ланках економіки, відзначається міжнародними організаціями, авторитетними аналітичними центрами, у численних рейтингах сприйняття корупції підприємцями та інвесторами [4, с. 180].

Експерти неурядової організації Transparency International Україна спільно з УДППЗ «Укрпошта» озвучили 10 найбільш актуальних корупційних проблем українців. Опитування проводилось протягом листопада 2015 року, також були проаналізовані звернення викривачів корупції в рамках кампанії «Вони б не мовчали». На жаль, за статистикою звернень продовжує лідирувати освіта. Сам ТОП-10 найбільш актуальних проблем виглядає таким чином: 1. Корупція у навчальних закладах (викладачі продовжують вимагати хабарі у студентів, у садочках і школах – побори на ремонті та інші «необхідні заходи»). 2. Корупція під час оформлення документів на землю (під час приватизації та виділення земельних ділянок). 3. Благодійні внески в лікарнях, стягування плати за безкоштовні послуги. 4. Корупція при призові у військоматах (відсутність єдиного електронного реєстру призовників дозволяє продавати «справи»). 5. Зайві платежі при оформленні закордонних паспортів. 6. Корупція в житлово-комунальній сфері (зокрема при підключенні автономного опалення). 7. Корупція в судах. 8. Корупція в правоохоронних органах (зокрема нарікання на непрозорість переатестації правоохоронців та прокурорів). 9. Корупція при перетині кордону в зоні АТО (хабарі за вантажі та позачерговий проїзд). 10. Корупція в податковій, на митниці [5].

Значного поширення в Україні набули корупційні злочини (злочини корупційної спрямованості), які є збірним поняттям, що включає в себе такі діяння: привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 Кримінального кодексу України (далі – ККУ)); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 3641 ККУ); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 ККУ); перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 3651 ККУ; у 2014 році цю статтю виключено); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 3652 ККУ); службове підроблення (ст. 366 ККУ); службову недбалість (ст. 367 ККУ); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ); незаконне збагачення (ст. 3682 ККУ); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 3683 ККУ); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 3684 ККУ); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 ККУ); зловживання впливом (ст. 3692 ККУ); провокація підкупу (ст. 370 ККУ); постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 ККУ); втручання в діяльність судових органів (ст. 376 ККУ) та ін. Кримінологічні дослідження за результатами узагальнення кримінальних проваджень про злочини корупційної спрямованості, що були розглянуті судами м. Харкова та Харківської області у 2011-2013 роках, доводять перевагу злочинів, передбачених статтями 191, 366, 367, 3682, 369, 364, 368, 3692, 370, 365 ККУ, в усій структурі злочинів корупційної спрямованості [6, с. 92-93].

Ціна злочинності, зокрема, і корупційної, має віддалені наслідки, породжує механізми тіньової економіки, віктимізації населення в суспільстві, недовіри громадян до правоохоронних органів, соціально-негативного клімату в державі. Вона є сьогодні потужним ресурсом, що відображає реальний стан корупційної злочинності та її криміногенний потенціал.

Ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, яких завдає злочинність суспільству (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати) [7, с. 62]. Під ціною злочинності ми розуміємо прямі та побічні витрати фізичного, матеріального, морального, духовного характеру, яких зазнає держава і суспільство внаслідок вчинення злочинів, спрямованих на подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи, та інших інститутів держави, а також сукупні активи злочинних угруповань і їх витрати на підтримку своєї злочинної діяльності [6, с. 154; 8, с. 175].

Ціна корупції є різноплановою. Суспільно небезпечні наслідки від корупції можуть наставати практично в усіх сферах суспільного життя. До того ж вчені виокремлюють внутрішні і зовнішні загрози від ко-

рупції [9, с. 154]. Суспільна небезпека корупції у соціальному аспекті полягає в тому, що вона призводить до гальмування соціально-економічних реформ; збільшує соціальну напругу в суспільстві; істотно знижує рівень соціального захисту; формує протиправний спосіб життя та ін. Політичні наслідки корупції проявляються у зміні сутності політичної влади; породженні відчуження влади від народу; дестабілізації політичної ситуації; підпорядкуванні державної влади приватним та корпоративним інтересам, у тому числі інтересам корумпованих угруповань і кланів та ін. Економічні наслідки корупції полягають у підриві економічної системи держави; дискредитації економічних реформ; криміналізації та тінізації економіки; перешкоджанні розвитку ринкових відносин; монополізації економіки та ін. Морально-психологічні наслідки корупції деморалізують суспільство, поширюють у суспільстві кримінальну психологію, породжують відчуття безсилля у громадян. У правовому аспекті корупційні злочини дискредитують право як універсальний регулятор правових відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних та корпоративних інтересів. Корупція негативно впливає і на формування міжнародного іміджу України, зменшує зовнішнє інвестування, унеможливує отримання кредитів [10, с. 46-54].

До головних непрямих економічних наслідків корупції О.Ю. Бусол відносить: неефективне витрачання державних коштів і ресурсів; неефективність корупційних фінансових потоків; нерівність при оподаткуванні; неправильний розподіл ресурсів та талановитих працівників; зміни у структурі державних статей видатків; зниження державних доходів від основних товарів та послуг; зниження активності інноваційного мислення; розширення тіньового ринку; додаткові перешкоди для експортерів із менш корумпованих держав на ринках корумпованих держав-імпортерів; банкрутство приватних підприємств; уповільнення економічного зростання [11, с. 353].

Водночас корупція породжує негативні наслідки і для самого корупціонера. Так, вчинення особою будь-якого корупційного злочину тягне за собою низку негативних кримінально-правових наслідків: при звільненні від кримінальної відповідальності (зокрема така особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каюттям (ст. 45 ККУ), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 ККУ), у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 ККУ), у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 ККУ); при призначенні покарання (такій особі не може бути призначене більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 ККУ)); при звільненні від покарання та його відбуття (така особа не може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставі ч. 4 ст. 74 ККУ, навіть якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною; крім того, якщо особу засуджено за корупційний злочин, тоді суд не може звільнити її від відбуття покарання з випробуванням на підставі ч.1 ст. 75 ККУ, ч. 1 ст. 79 ККУ); при знятті судимості (ч. 2 ст. 91 ККУ); при застосуванні спеціальної конфіскації (ст. 96-1 ККУ); при застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (ч. 1 ст. 96-3 ККУ) [2, с. 19-21].

У статтях 66–68 Закону України «Про запобігання корупції» до наслідків корупційних правопорушень віднесено: 1) збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення; 2) порушення прав із завданням моральної та/або майнової шкоди, збитків фізичних та юридичних осіб; 3) укладення незаконного правочину; 4) видання (прийняття) незаконних нормативно-правових актів [12].

Корупційні злочини завдають значних збитків державі та її громадянам і в той же час створюють надприбутки для корупціонерів у фармацевтичному секторі, в освітній системі, у судовій системі, у нафтовому і електроенергетичному секторах, у сфері державних закупівель, податковій і митній сферах та ін. Так, наприклад, за прогнозами Центру ліків у суспільних інтересах до 2010 року світовий ринок фальсифікованих ліків становитиме 75 млрд дол. США. За оцінками Transparency International, у світі щорічно не менше 400 млрд дол. США втрачається у результаті корупційних злочинів у сфері державних закупівель, що підвищує державні витрати на 20 – 25%. А за дослідженням Азіатського банку розвитку у ряді країн Азії корумпованість державних закупівель призвела до зростання витрат на придбання товарів і послуг на 20–100%. [13, с. 69, 378]. А митні корупційні ризики найчастіше пов'язані із контрабандою, контрафактною продукцією та переміщенням через митний кордон товарів, на які встановлені заборони та обмеження [14, с. 61].

Всесвітнім банком було підраховано, що корумповані керівники бідних країн щорічно виводять за кордон близько 40 млрд дол. США. Дослідження доводять, що малозабезпечені верстви населення у бідних країнах є основними жертвами корупції. Замість того, щоб фінансувати охорону здоров'я, освіту та інші соціально важливі проекти, корумповані чиновники дозволяють собі забезпечений спосіб життя [15, с. 78].

Директор Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) А. Ситник 10 лютого 2017 року під час презентації звіту про результати роботи бюро повідомив, що детективи НАБУ під процесуальним керівництвом прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснюють розслідування у 264 кримінальних провадженнях, сукупний розмір предмету злочину у яких становить 82,9 млрд грн. Вказана сума перевищує граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України на 2017 рік. За словами А.Ситника, у процесі досудових розслідувань Бюро заарештовано грошові кошти в сумі 601,94 млн грн,

80,16 млн дол. США, 7,41 млн євро, 3170 фунтів стерлінгів, а також низку рухомого і нерухомого майна осіб, причетних до корупційних злочинів. «Причиною того, що ці кошти досі не повернуті на рахунки держави, є відсутність судових вироків», – зазначив А. Ситник. У результаті діяльності НАБУ вдалося запобігти розкраданню 583 млн грн, на рахунки державних підприємств повернуто 116 млн грн [16].

Висновки. Вважаємо, що зростання антикорупційного потенціалу суспільства, формування психологічної установки у населення щодо несприйняття корупції як способу розв'язання проблеми, роз'яснення найбільш важливих антикорупційних заходів, спрямованих на подолання пасивності суспільства щодо протидії корупції, залучення широких верств населення до активної участі в антикорупційній діяльності і проведення інформаційних кампаній має ґрунтуватися саме на дослідженні і усвідомленні наслідків корупційних злочинів.

Усвідомлення населенням руйнівного потенціалу корупційних дій (зокрема, зростання вартості послуг при їх низькій якості, порушення конкурентних засад працевлаштування, складність розвитку власної справи, застарілі технології) стане дієвим заходом у реалізації антикорупційної політики держави, розвитку інституту викривачів корупції і власної щоденної антикорупційної поведінки.

Аналіз суспільної небезпеки корупції як складного соціального явища також дозволить визначити найбільш криміналізовані сфери у структурі державного апарату і, відповідно, розробити ефективні заходи запобігання щодо таких злочинів.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18/page>.
2. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : [навч. посібник] / А.В. Савченко ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – К. : Центр учб. літ., 2016. – 168 с.
3. Найбільше мешканцям Півдня і Сходу бракує інформації про боротьбу з корупцією (опитування) – Інститут масової інформації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/news/naybilshe-meshkantsyam-pivdnya-i-shodu-brakue-informatsiji-pro-borotbu-z-koruptsiyeu-opituvannya/>.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. у 3 кн.. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. – Кн. 2. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.
5. ТОП-10 найбільш актуальних корупційних проблем українців (опитування) – Transparency International Україна, УДППЗ «Укрпошта». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1449657545-top-10-naybolyuchishih-koruptsiynih-problem-ukrayintsiv.html>.
6. Сметаніна Н.В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : [монографія] / Н.В. Сметаніна ; за заг. ред. В.В. Голіна. – Х. : Право, 2016. – 192 с.
7. Кримінологія: [підруч.] / [В.В. Голіна, Б.М. Головін, М.Ю. Валуйська та ін.]; за ред. В.В. Голіна, Б.М. Головіна. – Х. : Право, 2014. – 440 с.
8. Сметаніна Н.В. Ціна корупційних злочинів / Н.В. Сметаніна // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна). – Харків, 2017. – С. 175–176.
9. Машлякевич Д.С. Стратегія запобігання і протидії корупції в Україні : [монографія] / Д.С. Машлякевич, О.М. Литвинов ; Кримінол. асоц. України. – Харків : В деле, 2016. – 260 с.
10. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : [монографія] / М.І. Мельник. – Київ : Юрид. думка, 2004. – 400 с.
11. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : [монографія] / О.Ю. Бусол. – К. : Ін Юре, 2014. – 564 с.
12. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>.
13. Многоликая коррупция: выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления / Под ред. Э. Кампоса и С. Прадхана; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2014. – 551 с.
14. Головін Б.М. Антикорупційний менеджмент у митній справі / Б.М. Головін // Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі», 26 квіт. 2016 р. – Вінниця, 2016. – С. 60–65.
15. Карпович О.Г. Серьёзные экономические преступления XXI века. Опыт противодействия им в Великобритании, России и США : [монографія] / О.Г. Карпович, Ю.В. Трунцевский; вступ. сл. Н.Д. Ковалёва. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2013. – 223 с.
16. Збитки від злочинів, які розслідує НАБУ, більші за дефіцит державного бюджету України (Новини та публікації) / Національне антикорупційне бюро України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/novyny/zbytky-vid-zlochyniv-yaki-rozsliduye-nabu-bilshi-zadeficyt-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayiny>.

